

Ekster en kraai in conflict om het bezit van de binnenstad

Eksters waren de afgelopen halve eeuw erg succesvol in het veroveren van de stadskernen. Daar is misschien een eind aan gekomen. Waar de zwarte kraai toeneemt, lijkt de ekster minder jongen te krijgen en in aantal achteruit te gaan. Er doemt een beeld op van stadse conflicten tussen kraaien en eksters. We weten het echter niet zeker omdat stadsvogelonderzoek nog in de kinderschoenen staat. Daarom een pleidooi voor Corvidenstudies.

We zijn er inmiddels aan gewend: kraaiachtigen (Corviden), de raaf uitgezonderd, voelen zich thuis binnen bebouwde kommen. De relatief schuwere roek broedt aan de stadsrand in singels, parken of op begraafplaatsen, maar niet midden tussen de huizen. De kauwen wél; ze recyclen de hondenoep en ruzien hopeloos om afgesloten schoorstenen. De gaai is een nieuwkomer, in duidelijke opmars. Ekster en zwarte kraai zijn allang onze naaste buren maar we inventariseren ze nauwelijks. In den Haag broeden nu zo'n 1000 paar eksters en 1500 paar zwarte kraaien. Dat is meer dan tien keer zoveel als omstreeks 1930. Ook in Amsterdam schoten de aantallen broedparen van zwarte kraai en ekster in de afgelopen eeuw omhoog; van minder dan tien in de jaren twintig tot ver boven de 1000, respectievelijk 2000, eind jaren negentig. De eksterterritoria liggen als een deken over de stad verspreid maar de zwarte kraai komt in de dichtbebouwde grachtengordel en woonwijken veel minder voor.

Dit verschil in verspreidingspatroon zien we in meer Europese steden. De ekster is tot de stadskernen doorgedrongen, maar de zwarte kraai komt (voorlopig?) niet verder dan de buitengordel. Zo is het ook in Hellevoetsluis, Leiden, Haarlem en Alkmaar; in het centrum van steden is het voor de eksters dus nog pais en vree. Is het simpelweg een kwestie van tijd voordat het is

gedaan met die vrede? Trendberekeningen uit de SOVON-broedvogelmonitoring in bebouwde kommen wijzen de laatste vijftien jaar op een matige, maar wel gestage afname van de ekster en sinds 1990 op een lichte toename van de zwarte kraai.

In 50 jaar veroverden eksters de binnensteden

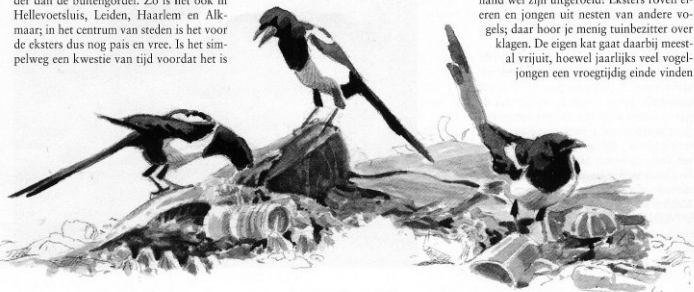
De kolonisatie van Europese steden door de ekster is in de periode 1940 - 1990 geleidelijk, via concentrische ringen, van buiten naar binnen verlopen. Buiten woonden die eksters al lang voordat de mens er woonwijken en industrieterreinen kwam aanleggen. Sinds de jaren zestig, en vooral na 1980, zijn eksters echter steeds dieper de historische centra en stadskernen binnengetrokken. De zwarte kraai, of voor Oost-Europa de bonte, komt daar op vergelijkbare wijze achteraan, maar is (nog) niet overal tot de binnenstad doorgedrongen. De vestiging en toename van eksters in stadskernen is in de afgelopen zestig jaar onder meer in Groot-Brittannië, Duitsland en Polen gedocumenteerd. In Warschau maakten ze een flits-carrière - ik citeer hier M. Luniak - tot dichtheden van 50 paar/km². In de jaren tachtig varieerden de dichtheden in dorpen en steden tussen de 5 en 15 paar/km² maar een kwart eeuw later zijn dichtheden van 25 tot 35 paar/km² geen uitzondering meer. Soms gaat het proces andersom, zoals in Rome: de bonte kraaien bezetten als eerste de stad en hun aantallen nemen, ook in het centrum, nog steeds toe. Pas na 1990 verschenen de eksters aan de stadstrand en in 2002 broedde het eerste paar in een stadspark. Ook in Florence, Sofia, Sint-Peters-

burg en Wenen zitten er bonte c.q. zwarte kraaien in de binnenstad, maar (nog?) geen of weinig eksters. Het is nog verre van duidelijk waardoor het kolonisatieproces een ander verloop heeft dan in de rest van Europa.

Verklaringen voor de spectaculaire ekster-toename in de periode 1940 - 1990 zijn door de onderzoekers slechts terloops aangestipt maar ze zijn wel eensluidend. In de eerste plaats wordt de aanplant van bomen en plantsoenen genoemd; na de Tweede Wereldoorlog vond op grote schaal herbosingsplaatsen. Ook in tuinen zijn nestbomen opgeschoten en er kwam extra voedsel beschikbaar in de vorm van etenresten en afval. Dan is er het effect van de verminderde of beëindigde jachtdruk en tenslotte de op het platteland toegenomen competitie met zwarte kraaien en predatie door roofvogels.

Eksters in steden leggen eerder en krijgen méér jongen dan hun soortgenoten buiten de stad. Volgens de 'warmte-eiland'-theorie worden de insecten in steden in het voorjaar eerder actief door de hogere temperatuur. Mede daardoor leggen eksters hun eerste ei één week eerder; ze kwamen bovendien toch al beter de winter door dankzij onze bijvoeding. Volgens de 'veiligheidsplaats'-theorie is de kans op nestverstoring en predatie door roofvogels en zwarte kraaien in de stad beduidend kleiner. Weliswaar zitten in de steden meer katten maar daar ontsnappen eksters aan door beduidend hoger te nestelen. In elk geval krijgen eksters in steden meer jongen groot en is het percentage succesvolle paren ook hoger.

Als we de goegemeente mogen geloven, moeten de zangvogels in steden nu onderhand wel zijn uitgeroerd! Eksters roven eieren en jongen uit nesten van andere vogels; daar hoor je menig tuinbezitter over klagen. De eigen kat gaat daarbij meestal vrijuit, hoewel jaarlijks veel vogeljongen een vroegtijdig einde vinden

in kattenmagen. De vraag is echter of het verlies van eieren of jongen uiteindelijk invloed heeft op de dichtheid van de gepredeerde soort.

En daar hebben nog weinig onderzoekers aan gerekend, simpelweg omdat stadsvogelonderzoek nog in de kinderschoenen staat. In steden waar een volledige broedvogeltelling heeft plaatsgevonden, is tot nu nergens gebleken dat het aantal soorten en de dichtheden duidelijk gecorreleerd zijn met de aantallen eksters dan wel het aantal kraaiachtigen als geheel.

Het aantal soorten in een stad lijkt een kwestie te zijn van de hoeveelheid 'verweven groen', zoals parken, boomlanen, (volks)tuinen, plantsoenen en gazons. Zoals de onmiddellijke nabijheid van een rivier, kust, moerasgebied, bossen en braakland de aanwezigheid verklaart van bos-, kust-, water-, riet-, weide- en akkervogels. Het onderzoek naar de toe- of afname van individuele soorten is schaars, hoewel de achteruitgang van de huismus wel aandacht kreeg. In Oost-Europa zijn de laatste jaren veel bouwvallige woonwijken gesaneerd en dat heeft de huismus bepaald geen goed gedaan. De merel neemt plaatselijk toe, af of blijft stabiel, onafhankelijk van de plaatselijk hoge predatie door de ekster. Het verband tussen merel- en eksterdichtheid lijkt soms zelfs positief, met name

in steden waar dichtheden rechtstreeks verband houden met de ontwikkeling van stedelijk groen. Het aantal broedparen/km² is voor merels, respectievelijk eksters, in Berlijn 59 tegen 5,1, in Hamburg 136 tegen 27, in Florence 25 tegen 0,14 en in Warschau 80 tegen 47.

Toch verstoring of predatie door kraaien?

De kritische lezer kan deze getallen rustig terzijde schuiven als toevalstreffers die schreeuwen om systematisch onderzoek, zoals in een proefvlak in Osnabrück is verlicht. In de periode 1984 - 1998 stegen de aantallen eksterparen van 60 tot 290 terwijl het totaal aantal zangvogelterritoria rond 150 blijft schommelen. Het zou zeer de moeite waard zijn om voor meer steden met deze getallen te goochelen en vooral om soortgerichte analyses uit te voeren.

Terug naar de hamvraag: hebben stadseksters nog toekomst? In Alkmaar, Amersfoort en IJmuiden worden met volharding de ekster- en kraaiennesten gekarteerd; daar nemen de aantallen eksters na 2000 nog steeds toe. In Assen lijkt zich een om-

slag voor te doen. Daar stegen de aantallen eksterbroedparen tussen 1999 en 2004 van 159 tot 222, maar sinds 2004 blijft dit hangen op 200.

Tegelijkertijd namen de kraaien toe van 19 tot 62. Coördinator Bert Dijkstra heeft sterke vermoedens dat schermutselingen tussen de twee soorten er wel mee te maken hebben, in het voordeel van de kraai natuurlijk.

In Amersfoort namen in de periode 2002-2005 zowel eksters als kraaien in dichtheid toe, de kraaien in sterkere mate. De eksters in de wijk Schothorst kregen wel beduidend minder jongen: 1,35 per nest tegen 1,83 daarvoor. Coördinator Gerard van Haaff heeft daar twee mogelijke verklaringen voor: verstoring of predatie door kraaien en/of toegenomen voedselconcurrentie; kraaien en eksters foerageren allebei met verve op gemaaiden gazons. Het aantal paren dat helemaal niets groot brengt verdubbelde van 12% tot 25% en dit zou kunnen duiden op predatie of verstoring. Daarnaast is het aantal geproduceerde jongen/km² gestegen van 23,15 naar 42,63. Dan was er in absolute zin misschien toch geen voedselgebrek, ondanks de inkrimping van de territoria. Dergelijke Corvidenstudies verdienen navolging!

Gert Baeyens
Corvidendeskundige

maxi bakker ©06